

SUG'URTA BOZORIDA RAQAMLI LOYIHALARNI JORIY ETISHNING NAZARIY ASOSLARI

Jumayeva Gulnoza Kurbonmurodovna

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti

MAQOLA MALUMOTI

MAQOLA TARIXI:

Received: 19.08.2025

Revised: 20.08.2025

Accepted: 21.08.2025

KALIT SO'ZLAR:

*sug'urta, risk,
raqamlashtirish,
sug'urta mukofoti,
raqamli loyiha,
avtomatlashtirish,
elektron sug'urta
xizmatlari*

ANNOTATSIYA:

Mazkur maqolada sug'urta bozorida raqamli loyihalarni joriy etish zaruriyati, bu jarayonning nazariy asoslari hamda sug'urta tizimining iqtisodiy mazmuni tahlil qilingan. Sug'urta tizimining rivojlanishi milliy iqtisodiyot uchun strategik ahamiyatga ega ekani ta'kidlanadi. Turli olimlar tomonidan berilgan "sug'urta tizimi" tushunchasi atroflicha o'rganilib, ushbu tushunchani tadqiq etishning uch asosiy yo'nalishi ajratib ko'rsatilgan: 1) sug'urta bozori va sug'urtalovchi tashkilotlar nuqtai nazaridan, 2) davlat tomonidan nazorat va tartibga solish mexanizmlari doirasida, 3) sug'urta turlarining risklarni taqsimlashdagi o'rni asosida. Maqolada sug'urta tizimining kompleks, ko'p omilli va dinamik xarakterga ega tizim sifatida qaralishi asoslab beriladi hamda raqamli transformatsiya jarayonida uni rivojlantirishning metodologik jihatlari yoritiladi.

Sug'urta bozorida raqamli loyihalarni joriy etishning asosiy sharti, sug'urta xizmatlariga bo'lgan talabning mavjud bo'lishi va sug'urtalovchilar bu talabni qondirish imkoniyatiga ega bo'lishlari bilan tavsiflanadi.

Sug'urta bozorida raqamli loyihalarni joriy etishni nazariy jihatdan tadqiq etishda sug'urta va sug'urta faoliyatiga alohida e'tibor qaratish maqsadga muvofiq. Ma'lumki,

sug'urta jismoniy va yuridik shaxslarning mulkiy manfaatlarini himoya qiluvchi samarali vosita sifatida insoniyat taraqqiyotining barcha bosqichlarida mavjud bo'lgan.

Sug'urta munosabatlarini rivojlantirish zamonaviy iqtisodiy tizimlar faoliyatini olib borishda strategik muhim vazifa hisoblanadi. Barqaror sug'urta tizimi milliy iqtisodiyotning rivojlanishini rag'batlantiradi.

Shu munosabat bilan, avvalambor, milliy iqtisodiyotdagi moliyaviy xizmatlar bozorining rivojlanishiga qo'shimcha investisiya resurslarini jalb qilish, sug'urta sohasida bozor munosabatlarini rivojlantirish bilan birga sug'urta tizimini shakllantirish va rivojlantirish masalalarini o'rganish bo'yicha metodologik tamoyillarni aniqlab olish zarurati tug'iladi.

Zamonaviy iqtisodiy adabiyotda ko'plab tadqiqotlar sug'urta bozori rivojlanishining miqdoriy ko'rsatkichlari va sug'urta munosabatlarini tartibga solish usullarini tahlil qilish bilan bog'liq. Sug'urta tizimini tadqiq qilish masalalari etarlicha o'rganilmagan, shunga qaramasdan, xorijiy mualliflarning "sug'urta tizimi" atamasining ta'rifiga alohida e'tibor berish zarur, deb hisoblaymiz.

V.V. Shaxov sug'urtalash tizimini ushbu iqtisodiy muhitda faoliyat yurituvchi sug'urta kompaniyalarining, davlat nazorat qiluvchi organi bilan o'zaro bog'liqligidagi munosabatlarining yig'indisi kabi ta'riflaydi (Shaxov V.V., 2001.). Muallif sug'urta tizimining asosiy vazifalarini ajratib ko'rsatadi: tadbirkorlarga ishlab chiqarish yoki savdo jarayonining uzluksizligida ma'lum kafolatlarni ta'minlaydigan sug'urta va maslahat xizmatlari to'plami, individual mijozlarga kundalik va ishonchli sug'urta xizmat ko'rsatilishini taqdim etish.

S.L. Efimov sug'urta tizimini sug'urta huquqiy munosabatlari tashkil etilishining davlat-huquqiy shakli sifatida ta'riflaydi, u davlat sug'urta monopoliyasi yoki erkin sug'urta bozori orqali ifodalanishi mumkin (Efimov S. L., 1996.).

S.V. Ermasov, N.B. Ermasovalarning qayd etishlaricha, sug'urtalashning asosiy tamoyillari ichida sug'urta tizimining faoliyat yuritishi iqtisodiy tamoyillari va sug'urtaning huquqiy munosabatlarini amalga oshirilishi tamoyillarini farqlash lozim (Ermasov S.V., Ermasova N.B., 2004.). Sug'urta tizimining faoliyat yuritishi iqtisodiy tamoyillari ichida mualliflar sug'urta manfaati mavjudligi tamoyili, sug'urtaning riskliligi tamoyili, ekvivalentlik tamoyilini ajratib ko'rsatadi. Sug'urta tizimi byudjet va bank-kredit tizimlari o'rtasida oraliq o'rin tutadi. Tarmoq yo'nalishi belgisiga ko'ra sug'urta tizimi quyidagi tarmoqlarga bo'linadi: ijtimoiy sug'urta, shaxsiy sug'urta, mulkiy sug'urta, javobgarlik sug'urtasi, tadbirkorlik risklarini sug'urtalash.

E.F. Dyujikovning qayd etishicha, milliy sug'urta tizimining tuzilishi qonunchilik

bazasini shakllantirish, sug'urta faoliyati ustidan davlat nazoratini tashkil etish, sug'urtalanuvchilarga rag'batlovchi soliq imtiyozlarining berilishi hamda milliy sug'urta tizimining xalqaro sug'urta bozoriga bosqichma-bosqich integrasiyasini o'z ichiga oladi (Dyujikov E.F., 2000.).

O.A. Tarakusyak sug'urta tizimini sug'urta bozori orqali tadqiq etadi va uning murakkab, ko'p omilli, dinamik, tegishli tarzda tuzilmaga ega, ochiq, davlatdagi umumiy iqtisodiy vaziyatga va siyosatga bog'liq tizim ekanligini qayd etadi (Tarakusyak A.O., 2003.).

Kishilarning o'rtasida bunday munosabatlar tizimining paydo bo'lishi uning bir qator risklar bilan bog'liqligi bilan izohlanadi, ular bozor munosabatlari sub'ektlarining xo'jalik faoliyati natijalariga zarar etkazishi mumkin.

V.I. Plis ham sug'urta tizimini sug'urta bozori nuqtai nazaridan ko'rib chiqadi, uni turli tarkibiy tuzilma bo'limlarini qamrab olgan, birlamchi bo'limi sug'urta kompaniyasi bo'lgan murakkab integrasiyalangan tizim kabi ta'riflaydi (Plis V.I., 2005.). Muallif, shuningdek, jahon sug'urta tizimining tushunchasini ajratib ko'rsatadi, jahon sug'urta tizimining o'ziga xos xususiyatlarini qayd etadi.

V.D. Bazilevich, K.S. Bazilevichlar sug'urta tizimini sug'urta himoyasi tizimining majmuasi, deya ta'riflaydi (Bazilevich V.D., Bazilevich K.S., 2005.).

Aleksandrova M.M. sug'urta tizimini sug'urta munosabatlarining sub'ektlari o'rtasida javobgarlikni risklar bo'yicha taqsimlash uchun sug'urtalash usullari kabi ta'riflaydi (Aleksandrova M.M., 2002.).

Sug'urta tizimining shakllanishi va rivojlanishi masalalariga bag'ishlangan asarlarning tahlili, "sug'urta tizimi"ning iqtisodiy mazmunini tadqiq etish uchta asosiy yo'nalishni ajratib ko'rsatish imkonini beradi.

Hozirgi kunga kelib, "sug'urta tizimi" va "milliy sug'urta tizimi" atamaları tobora ko'p adabiyotlarda uchramoqda. Olib borilgan tahlillar natijasi "sug'urta tizimi" iqtisodiy mohiyatini o'rganishning uchta asosiy yo'nalishini aniqlash imkonini berdi.

1. Birinchi yo'nalishda sug'urta tizimini (V.V. Shaxov, A.O. Tarakusyak, V.I. Plis, M.A. Grushanina) murakkab, ko'p omilli va sug'urta tashkilotlari asosiy tuzilma sifatida ko'rib chiqiladi (Shaxov V.V., 2001.; Tarakusyak A.O., 2003.; Plis V.I., 2005.; Grushanina M.A., 2004.). Sug'urta tizimi riskliligi tufayli murakkab hisoblanadi va uning o'ziga xosligi uning o'zi ham turli risklardan himoya vositasi ekanligida va bir vaqtning o'zida iqtisodiy agentlarning investision faolligida namoyon bo'ladi.

Ammo hozirda bundan tashqari tizimning amal qilishi, davlatning tartibga solish

jarayonlari va sug'urta tizimining o'zini o'zi boshqarish jarayonlarini ishlab chiqish asoslarini hisobga olish kerak. Shuni aytib o'tish joizki, sug'urta tizimining iqtisodiy mazmunini faqatgina sug'urta bozori nuqtai nazaridan ko'rib chiqish etarli emas.

2. Ikkinchi yo'nalishda sug'urta tizimini sug'urta faoliyati ustidan davlat nazorati va o'zini-o'zi tartibga solish jarayonlarini tashkil etish nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi (S.L. Efimov, E.F. Dyujikov, S.V. Ermasov, N.B. Ermasova, E.V. Kolomin, A.A. Siganov, M.D. Kovalski, V.T. Belinski, D.U. Valchej) (Efimov S. L., 1996.; Dyujikov E.F., 2000.; Ermasov S.V., Ermasova N.B., 2004.; Kolomin E.V., 2003.; Siganov A.A., 2004.; Kovalski M., 2004.; Belinski V., 2004.; Valchej D., 2004.). Ushbu yo'nalishning o'ziga xos xususiyati unda sug'urta tizimini tartibga solish va davlat tomonidan qabul qilinadigan normativ hujjatlar mavjudligida aks etadi. Shu bilan birga, iqtisodiyotda sug'urta tizimining mohiyatini yanada to'liqroq ochib berish talab etiladi.

3. Uchinchi yo'nalishda sug'urta tizimini sug'urta munosabatlarini sub'ektlar o'rtasida risklar javobgarligi bo'yicha majburiyatni olish uchun sug'urta turlari to'plami sifatida ko'rib chiqiladi. (V.D. Bazilevich, K.S. Bazilevich, M.M. Aleksandrova) (Bazilevich V.D., Bazilevich K.S., 2005.; Aleksandrova M.M., 2002.). Ushbu tavsif sug'urta tizimini risklarni taqsimlash hamda mulkiy va majburiy sug'urta turlari bo'yicha majburiyatlarni olish xususiyatlarini aks ettiradi.

Shunday qilib, sug'urta tizimini o'rganishda yuqorida keltirilgan uch yo'nalish ham sug'urta tizimini qisman aks ettiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yefimova O.V. Finansoviy analiz: sovremenniy instrumentariy dlya prinyatiya ekonomisheskix resheniy. /usheb. / O.V. Yefimova. - 5-ye izd., ispr. - M.: Omega-L, 2014. - 348s.

2. Kazakova N.A. Finansoviy analiz. /usheb i praktikum / N.A. Kazakova. - M.: Yurayt, 2014. - 539 s.

3. Brealey R.A., Mers S.S. Principles of sorporate finance. MsGraw-Hill, 2003.

4. Kumri Nomozova. Organizational and esonomis modeling of the system of interregional industrial sooperation as a sontrol objest. Proseedings of the 7th International Sonferense on Future Networks and Distributed Systems. 2023. – p. 333-343.

5. Kumri Isoyevna Nomozova. Problems of sesurity of esonomis and esologisal systems in the sountries of the sentral Asian Region. International Sonferense on Next Generation

=====

Wired/Wireless Networking. 2023. – p. 177-195.

6. Kumri Nomozova. Evolyusiya teorii predprinimatelskogo riska v rabotax vidayushixsya ushenix proshlogo. Peredovaya ekonomika i pedagogisheskie texnologii. 2025. – s. 581-587.

7. Nomozova Qumri Isoevna. Tadbirkorlik faoliyati bilan bog‘liq risklarni sug‘urta vositasida boshqarish usullari. Straxovoy rinok Uzbekistana. 2024. - 4-7 b.

8. Kumri Nomozova. Mikrostraxovanie kak innovatsionniy mexanizm upravleniya riskami malogo biznesa. Ekonomisheskoe razvitie i analiz, 2024. - s. 338-345.

9. Qumri Nomozova. Biznes risklarini sug‘urtalash: zamonaviy sharoitlarda asosiy turlari va ularning xususiyatlari. Moliya va bank ishi. 2024. – 44-48 b.

10. Qumri Nomozova. Moliyaviy hisobotlar va ularni tuzish va auditorlik tekshiruvdan o‘tkazishning uslubiy jihatlarini rivojlantirish. Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot. 2024.

11. Qumri Nomozova. O‘zbekistonda tadbirkorlik tavakkalshiliklari sug‘urtasini rivojlantirish istiqbollari. Straxovoy rinok Uzbekistana. 2024. – 7-10 b.

12. B.E.Toshmurodova Korporativ moliya strategiyasi– T.: “Iqtisod- moliya”, 2013. – 128 b.

13. Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliy. Darslik. – T.: “Sharq”, 2010. – 804 b.

14. Van Xorn D.K. Osnovi upravleniya finansami/ D.K.Van Xorn; Per.s angl.; Gl. red. serii Y.V.Sokolov. -M: Finansi i statistika, 1996. - 800 s: il.

15. Publis Finanse: A Sontemporary Applisation of Theory to Polisy, Tenth Edition. David N. Hyman. 2010, 2011 South-Western, Sengage Learning

16. Malikov T., Jalilov P. Byudjet-soliq siyosati. – T.: “Akademnashr”, 2011. – 472 b.